

PRITZ PÁL

EDMUND VEESENMAYER NEVEZETES JELENTÉSE¹

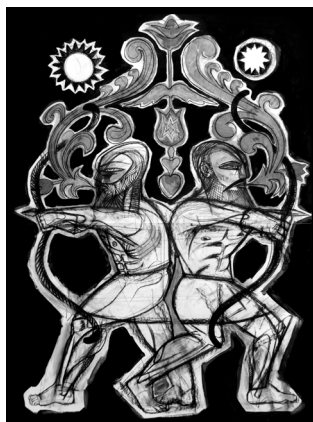
Forráskritikai tanulmány

■ Még meg sem jelent, de már – szakmai körökben – beszéltek róla. Arról, hogy hamarosan olvasható lesz egy irat, amely végre reális tükröt tart elénk. Megmutatja, hogy milyenek is vagyunk mi, magyarok valójában.

A címben jelzett dokumentumról beszélünk.

Való igaz, hogy önismeretünkkel nem kevés a baj. Esterházy Péter írta élete vége felé, hogy nálunk a „nincsenek állnak össze valamikké, a volnákat pedig a sírdogáló emlékezet vanná kovácsolja”.² Ezen – sokak számára megemésztetetlenül bántó – igazsághoz az összehasonlítás eszközével dolgozó történész természetesen hozzáteszi az *is* szócskát. Mert az csak így válik *mélyen* igazzá. Hiszen a nincsenek messze nemcsak nálunk, hanem nálunk *is* valamikké válnak.

Aztán azt is elmondja: ha Carl von Clausewitznek szállóigévé vált nevezetes mondása igaz – márpedig igaz –, vagyis, hogy a háború a politika folytatása más eszközökkel, akkor az is igaz lehet, hogy *ebben az értelemben* a történetírás sem más, mint a soha le nem záruló múltnak a historiográfia eszközeivel való folytatása. Ezért balga dolog azt remélni, hogy egyszer majd alkothat a történész olyan nagyvelbeszélést, amelynek igazsága előtt saruját leoldva mindenki leborul. Ez még akkor sem sikerülhet, ha – mint jelen sorok írója – messzemenően tartja a szakma szabályait. Akkor sem sikerülhet, ha már régen galambepéjűvé vált. Mert nemhogy nem tud, nem is akar politikamentes munkát olvasója elé tárni. Mert abban az érte-

Vajon helyesen tették-e a második világháború győztesei – jó ideje vitatják –, hogy magukra vállalták a háborús bűnösök elítélését? Másként szólva mentesítették Németországot az alól a kötelezettség alól, hogy maga ítélkezzék a bűnösök felett.

lemben ő is politizál, hogy hatni akar. Minimum a már létező, számtalanszor szakmai hibáktól ugyancsak hemzsező, mert éppen a hibák révén lett hatékony (persze felettebb kártékony) munkák erejét akarja gyengíteni. Ha lehet: teljesen erőtlentíteni.

A régen, nem is oly régen élt, fénylő tehetségű Ránki György (1930–1988) 1962-ben Londonban, majd 1966-ban Washingtonban a nemzetiszocialista Németország mintegy hárommillió mikrofilmkockára fényképezett külügyi irataiban kutatott.³ Ennek nyomán mintegy húszezer felvétel került részben a Magyar Országos Levéltárba, részben pedig az MTA Történettudományi Intézetébe. Az 1. jegyzetben olvasható kötetből a szakma 1968-tól ellenőrizhette a szállongó hírek valóság tartalmát.

Az 1902-ben tisztos porosz tanár családban megszületett, árnyékvilágunkból 1977-ben ágyban, párnák közt eltávozott⁴ Edmund Veessenmayer nem volt karrierdiplomata. 1928-ban közgazdasági doktorátust szerzett. 1932 februárjában az NSDAP 873780. sorszámú tagkönyvének lett a birtokosa. A következő januári fordulat után hónapokon belül teljhatalmúvá váló hitleri elit hatalmas bizalmatlansággal kezelte a Wilhelmstrassét, vagyis a német külpolitikai gépezet hagyományos mentalitású apparátusát. Ribbentrop 1938 februárjában külügyminiszterré történt kinevezéséig a külföld azért sem tudta meglátni a hitleri békeblöff messze ellenkező tartalmát, mert a Külügyminisztériummal párhuzamos, azt nemritkán gyengítő, esetenként kifejezetten lejárató szervezetek tevékenykedtek. Olyan brutális figurákkal, mint amilyen a harmincas éveinek elején járó Veessenmayer is volt.

Külügyminiszterré történt 1938. februári kinevezése után Joachim von Ribbentrop Veessenmayert a Wilhelmstrasse állományaiba vette, s követi rangot adományoztatott neki. Ő pedig e váltás után is lényegében ugyanazt tette, amit addig. Tehát ahová küldték (Ausztriába, Jugoszláviába, Magyarországra), ott mindenütt az Európában mielőbb hegemoniára törő Németország (főleg gazdasági) érdekeiért cselekedett faltörő kosként.

Kállay Miklós – aki Bárdossy Lászlót 1942 februárjában váltotta fel a kormányfői székben – harsogó németbarát szólammal igyekezett valódi szándékait leplezni, ám a sztálingrádi fordulat után nem sokkal Berlinben már végképp látják a számukra vészjósló béketapogatózásait. A helyzet helyszíni tanulmányozására Veessenmayer Budapesten termett, majd szeptember derekán Ribbentrop kifejezetten már azzal a megbízatással küldte vissza, hogy „a helyszínen tanulmányozza a német befolyás gyakorlati lehetőségeit a magyar belpolitikai fejleményekre”.⁵ A követ tehát – a nyakatekert fogalmazás helyett legalább a történész beszéljen világosan – azt a feladatot kapta, hogy főnökének s rajta keresztül a Birodalom vezetőinek tegyen javaslatot: miként lehetne megakadályozni, hogy az olaszországihoz hasonlóan – Hitler szavaival – „disznóság” történjék.

„»A Führer nem kapitulál« – volt 12 órán keresztül a Führer 1943. november 9-i nagy beszédének egyedüli hivatalos kommentárja. Ez tulajdonképpen mindent jellemez: csalódást, aljasságot, félelmet és hajlandóságot az árulásra.”⁶

Így kezdődik a kereken tíz nyomtatott oldal terjedelmű jelentés. Az 1923-as – sikertelen – puccskísérlet 20. évfordulóján a Löwenbräukellerben megtartott, a rádió közvetítette „nagy” beszédében a Führer már csak hallgatóságának az érzelmeire igyekezett hatni. És hipnotizált hallgatóságára – lettek légyen a sörpincében

vagy a rádió közelében – szavaival a roncs-Hitler – valóban hatott is. Mert ilyen volt a helyzet, ilyen volt a rendszer. Két nappal korábban Alfred Jodl, a Wehrmacht főparancsnoksága hadművelleti osztályának főnöke mintegy száz birodalmi és körzetvezető előtt megtartott, szigorúan titkos előadásában pőrén hallgatósága elé tárta a német szempontból teljesen reménytelen helyzetet. Végül mégis azzal fejezte be beszédét, hogy Németország soha nem fogja feladni az Európa szabadságáért és kulturális értékeiért folytatott harcát. Mert „az amerikai zsidók” vagy „a bolsevik komisszárok” „ostora” alatti Európa „elképzелhetetlen”.⁷

Ennyi is elegendő, hogy joggal feltételezzük: Veeseimayerben a józan észszerűség szintén konok kitartással keveredett. És e kitartás sikerét most már ezek a hálátlan, árulásra hajlandó, „aljas” magyarok is akadályozzák.

Összegző szavainak bizonyosságát a követ a képviselőházi viták szónoklataiban látja. Ahol „sokszorosan összehangolt változatokban hangzanak el a »magyar küldetésről« és a »nemzeti ellenállásról« szóló jelszavak”. (Veeseimayer kiemelése – P. P.) Abban igaza van, hogy az elsőt „senki nem tudja meghatározni”, ám a történelmünkben többször ugyancsak eredménnyel létezett nemzeti ellenállást alaptalanul becsmérli: „az valójában passzív ellenállás mindenkivel, nem utolsósorban önmagukkal szemben”.

„Alátámasztja” álláspontját: „a trianoni szerződésben megcsonkított Magyarország 20 éven keresztül félárbocra bocsátotta zászlóját, és alázatosan várta területének megnövekedését, anélkül, hogy gyakorlatilag bármit is tett volna annak érdekében. Mikor aztán eljött az alkalom, több mint enyhe nyomásra volt szükség, hogy Magyarországot szerencséjéhez segítsük.⁸ Három ízben növekedett területe jelentős mértékben a birodalom révén, három ízben növekedett saját közreműködése és harca nélkül, és így hatalmi és területi gyarapodását saját alkalmatlanságával a Danaidák ajándékává változtatta.”⁹

A nemzeti érzésében megsértett történész nem vág vissza. Mivel – divatos szirénhangokkal szemben – úgy tartja, hogy igenis van lehetőség (természetesen kellő szakmai vértettség birtokában) nemzeti látószögből is a múlt hiteles bemutatására, ezért vagdalkozások helyett csendesen elmondja: Trianon után az ország valóban félárbocra bocsátotta zászlóját. Miért ne tette volna? Hiszen az említett csonkítás területében és népességszámában egyharmadára, saját etnikumában pedig mintegy egyharmaddal redukálta.

Ám a várakozás messze nem a követ szavai szerint történt. A mai ésszel fel-foghatatlan gyászba még a hivatalos politika sem tudott belenyugodni. Csak 1923-ra kerekedett felül a Bethlen István fémjelezte irányzat, a rengeteg társadalmi szervezetbe tömörült közvélemény széles körei pedig a legvadabb tervekkel, külföldet ostromló irreális akciókkal akartak változást. Mindezzel pedig alaposan megnehezítették a kormány dolgát. Azt a dolgát, hogy a roncsból az akkori európai keretekbe beilleszkedő, működő országot teremtsenek. Ehhez a tőkeszegény országnak hitelre volt szüksége, amelyet a kisanant kemény politikai feltételhez kötött. Önmagában a Nemzetek Szövetsége égisze alatt 1924-ben megnyílt kölcsön elérése is komoly diplomáciai erőfeszítést igényelt, majd sikert jelentett. A trianoni sokk hatása abban is megmutatkozott, hogy az Olaszországgal 1927. április elején megkötött politikai megállapodás sikerén felbuzdulva 1928-ban már maga Bethlen István kezdte – a „trianoni farsang” tréfájáról beszélve – a békés revízió jelszavát hangoztatni.

Amikor „aztán eljött az alkalom” – írja Veeseimayer. Ám ilyen alkalom – fájdalom – soha nem érkezett el. Az alkalmon Veeseimayer természetesen a hitle-

ri Németországnak Magyarországot jelentős területi gyarapodáshoz segítő akaratát érti. Ám ebbe az „alkalom”-ba az ország 1945-re sokkal inkább belerokkant, mint ahogy a Szent István-i Magyarország pusztulását meghozó 1918 őszi összeomlásakor volt.

E szomorú tényen semmit sem változtat, hogy a magyar közvélemény túlnyomó hányada a mai napig nem látja az 1938–1941 közötti, nagyon is csak átmenetileg előnyös területi változások és az 1945-ös szörnyű vég közötti eltéphetetlen kapcsolatot. A Horthy-rendszer jellege, a kormányzó megítélése, a magyarországi zsidóság pusztulásában vitt szerep mérlegelése körüli végeláthatatlan vita kárteknony volta leginkább az, hogy elrekeszti a tisztánlátáshoz vezető utat.

Miközben a lényeg az volt, hogy e változások döntő mértékben minden esetben Németország akaratára, akkori ereje révén következtek be. És ebből következőn a magyar sors a birodalmi német sorshoz varratott eltéphetetlenül. A Kállay-kormány ezért volt végig kilátástalan helyzetben. Hiszen míg 1918-ban „csupán” a történelmi Magyarország végleges pusztulásával kellett (volna) számolni, addig a második világháború erősen ideológiai jellege, valamint a szövetséges hatalmak közötti erőviszonyok okán – vagyis, hogy a térséget a Szovjetunió fogja a hitleri birodalom igája alól felszabadítani s azzal együtt megszállni – számolni kellett azzal a ténnyel is, hogy a Szovjetunió a maga társadalmi rendjét is (előbb-utóbb) ezekre az országokra kényszeríti.

„Több mint enyhe nyomásra volt szükség, hogy Magyarországot szerencséjéhez segítsük.” – Ne akadjunk el Veessenmayer arroganciáján. „Csak” mondjuk el a dolgokat a maguk összetettségében, s akkor vélhetőleg Ránki György elbeszélésénél is árnyaltabb lesz a kép. Természetesen valóban az első bécsi döntés előzményéről van szó. Ám a korabeli valóság dráma volt a javából.

Adolf Hitler 1933-tól 1938 márciusáig óriási blöffel aratta hatalmas nemzetközi sikereit. Az Ausztria bekebelezése utáni ámokfutásának sikeréhez azonban váltania kellett. És váltott is. Már áprilisban eldöntötte: szétzúzza Csehszlovákiát. Ám a tartós békével és néprajzi elvvel történő blöffölés már nem kecsegtetett sikerrel. Ezért tesz ajánlatot Hitler augusztus 23-án Kielben, a Grill hajó fedélzetén Horthy Miklósnak: támadja meg Magyarország az északi szomszédját. Hiszen Trianonban elszenvedett sérelmeinek nagyságát a nemzetközi közvélemény – minden kisantant-propaganda ellenére – már a harmincas évek elejére belátta. Az erős támadással szemben önmagát megvédeni sem képes országnak Hitler természetesen azonnali katonai segítséget ígért. Ne feledjük, a Győrben március 5-én bejelentett fegyverkezési program éppen csak megkezdődött. (Itt sem felesleges megemlítenünk, hogy Magyarország 1941 júniusában, amikor a Szovjetunió elleni hadba lépéssel rálép az 1945-ös teljes csődjéhez vezető útjára, még mindig – a program minden sikere ellenére – nem lenne képes erős támadást elhárítani.)

Az irdatlan nagy kockázattal fenyegető terv elfogadását a Führer irdatlan nagy előny kilátásba helyezésével remélte elfogadtatni: az egész volt Felvidéket, vagyis az egész Szlovákiát adja cserében.

Magyarországnak mindhárom kisantant országgal rossz volt a viszonya. Ám legjobban nem a Trianonból a megmaradt országnál is nagyobb, 103 ezer km²-nyi nyereséggel távozó Romániát, hanem a polgári demokratikus berendezkedésű Csehszlovákiát utálta. (Egyik erős felindulásában Horthy Miklós párbajra akarta 1935-ben kihívni T.G. Masarykot.¹⁰) Trianon árnyékában még inkább ott keringett a magyar vezetők fejében a nemzet teljes pusztulását jövendőli herderi

jóslat.¹¹ Ezért tudván tudta, hogy nem kockáztathatja az ország sorsát. Éppen Horthy Miklós – az Adolf Hitlerrel való első, Berchtesgadenben történt 1936. augusztus 22-i találkozására alaposan felkészülve – írta: „Ein verlorener Krieg würde Ungarn von der Landkarte verschwinden machen.” Vagyis egy elveszett háború Magyarországot eltüntetné a térképről.¹²

Horthy Miklós kormányzóvá emelkedését is 1920-ban nem csekély mértékben a brit befolyásnak köszönhetette. A korabeli magyar elit Európára nyitott része szintén erősen figyelt Londonra. Ugyan a húszas évek eleje óta tisztában voltak azzal, hogy a versailles-i békerendszert csak egy majdani német–olasz szövetség képes felborítani, tehát a magyar területi revízió sem lehet másként sikeres, ám ahhoz mindenkor a brit egyetértést feltételezték. És 1938 májusában ezek a britek katonai mozgósítással fenyegették meg a Szudéta-vidéket Csehszlovákiáról leszakítani akaró Hitlert.¹³ Ez volt az ún. májusi válság, amely a Führer – átmeneti, látszólagos – visszavonulásával oldódott meg.

Hitler azonban – ismételjük – a Szudéták bekebelezésénél sokkal többet akart. Egy csapással akarta Csehszlovákiát szétzúzni. És ennek érdekében – Veessenmayer pontosan írja – „több mint enyhe nyomás” alá helyezték Magyarországot. Ám a több mint enyhe nyomást hamisan kapcsolja egybe Magyarország „szerencséjével”. Mert Magyarország szerencséje akkor éppen nem a jövőtlen jövőjű területgyarapodás, hanem az volt, hogy kiszabadult a hitleri ajánlat csapdájából. Mégpedig az azon a napon Bledben a kisantanttal történt ideiglenes megállapodásának az aláírásával.¹⁴

Emlékirataiban a kormányzó csak annyit ír, hogy „a délelőtti barátságos hangulat elszállt; beszélgetésünk végén szinte kellemetlen légkör nyomása nehezedt ránk”.¹⁵ A népes magyar delegációban azonban úgy tudták, hogy a nagy vezér epeömlést kapott. Ezen aligha lehet csodálkoznunk. Hiszen micsoda helyzet az, amikor a vendéglátó delikát ajándékkal kecsegteti vendégét, az ellenben nem-hogy visszautasítja azt, hanem megállapodást köt a szétzúzásra ítélt országgal.

Csehszlovákiát nem csupán Horthy utálta. Benito Mussolini szörnyszülött krokodilushoz, Hitler szovjet repülőgép-anyahajóhoz hasonlította. Egyik hasonlat sem volt alaptalan. Versailles-ben 1920-ban azzal a jelszóval temették el az Osztrák–Magyar Monarchiát, hogy lejárt a soknemzetiségű államok kora. A romjain mégis – mások mellett – azt a Csehszlovákiát hozták létre, amelyben az uralgó cseh nemzet szintén kisebbségben került számos nemzetisége egészével szemben. Prága pedig – annak érdekében, hogy ez a „szörnyű” állapot megszűnjék – a sokat reklámozott (sanda politikai szándékok által vezéreltetve ma is elevenen tartott) úgymond „makulátlan” polgári demokratikus voltával szöges ellentétben nyíltan asszimilációs politikát folytatott.

Az 1935 májusában megkötött szovjet–csehszlovák szerződés (ha erejét nem veszi a Párizs vezényelte szövetségi rendszer szűklátókörűségén) valóban reálisan fenyegette Hitler külpolitikai terveinek sikerét. Hiszen az előjáróban emlegetett Carl von Clausewitz másik ismert tétele szerint, aki a cseh medencét birtokolja, az Németországgal szemben is előnyös pozícióval rendelkezik.

Kielben tehát a magyar vezetés kitért Hitler ajánlata elől. Szeptember végén a müncheni négyhatalmi találkozóra, nyomában 29-én az ismert direktóriumra ezért került sor. A Führer ellenben – ismételjük folyvást Jörg K. Hoensch után¹⁶ közel félszáz év óta is – ennél sokkal többet, egész Csehszlovákia szétzúzását akarta. Szóval ő a britekkel nem megállapodni akart. Hanem a brit premier ar-

cába akart nevetni: felesleges volt a bajor fővárosba eljönnie, mert a magyarok már megindultak Csehszlovákia ellen.

A magyar vezetés ellenben – bár az augusztusi vizit után fokozza a Csehszlovákia ellenes diplomáciai és propagandaakcióit – a fő kérdésben továbbra sem hajlandó a német kívánságnak megfelelően cselekedni. Hiába mondja Hitler Münchenben szeptember 20-án Imrédy Bélának és Kánya Kálmánnak, hogy „Chamberlainnel szemben brutálisan fogja képviselni a német követeléseket. Felfogása szerint az egyedüli kielégítő megoldás a katonai fellépés. *Fennáll azonban az a veszély, hogy a csehek mindenbe belemennek.*”¹⁷ (Kiemelés – P. P.) 1939. január 16-án szó szerint a német kancellár ismeri el Csáky István magyar külügyminiszternek, hogy Chamberlain arcába akart nevetni.¹⁸

A Veessenmayer emlegette „több mint enyhe nyomás” tehát nem hozta meg a németeknek a remélt eredményt. Ennek is szerepe lehetett abban, hogy Münchenben a Csehszlovákiával szembeni magyar területi követeléseket a lengyelhez hasonlóan elnapolták, a Prágával való kétoldalú tárgyalásokra bízták. A Prága–Varsó tárgyalások aztán valóban hoztak eredményt, a magyar–csehszlovák tárgyalások ellenben megfeneklettek. A komáromi magyar–csehszlovák tárgyalások kudarcá közsímet, ám az már sokkal kevésbé, hogy ezután (jóllehet korszerű munka tárgyalja) október végén a csehszlovák fél kész volt (a városok: Kassa, Ungvár, Munkács kivételével) mindazt a területet visszaadni Magyarországnak, amit majd az első bécsi döntés ír elő, halottak napján, november 2-án.¹⁹

Az első bécsi döntés elfogadásához a németeknek egyáltalán nem kellett nyomást gyakorolniuk Budapestre. Éppen ellenkezőleg: miután világos lett, hogy a brit és a francia fél a magyarok kedvéért nem hajlandó ismét Hitlerrel és Mussolinivel tárgyalni, e diktátumot bizony a magyar fél kérte.

„Három ízben növekedett területe jelentős mértékben a birodalom révén, három ízben növekedett saját közreműködése és harca nélkül, és így hatalmi és területi gyarapodását saját alkalmatlanságával a Danaidák ajándékává változtatta” – írja, ismételjük, Veessenmayer. Való igaz, hogy a területi növekedésekre minden esetben a Birodalom szerepe volt jelentős. Sőt legyünk pontosak: döntő. Ám nem három, hanem négy ízben történtek a változások. Még lényegesebb, hogy ezekben nem csupán megvolt a magyar közreműködés, hanem bizony kemény harc is volt.

A számok korrekciójával hamar végezhetünk. A két bécsi döntésen kívül Kárpátalja, majd a Délvidék visszatérése is ebbe a körbe tartozik.

A leglényegesebb korrekció, hogy a magyar vezetés természetesen tisztában volt vele: ha e területek döntő mértékben német közreműködéssel kerülnek vissza, akkor fölényük még fullasztóbbá válik, háborús vereség esetén pedig velük együtt bukunk. Ezért arra törekedtek, hogy ne a németek ajándékaként, hanem önálló magyar akciók révén kerüljenek vissza a korábban magyar impérium alatt volt területek.

Ez ellenben – bár más és más okokból – egyik alkalommal sem sikerült.

Még egyetlen kilométer terület sem került vissza az országhoz, amikor Kozma Miklós – a korszak egyik fontos politikai szereplője, az MTI elnök-vezérigazgatója, 1935–1936-ban Gömbös Gyula belügyminisztere – 1938. szeptember végén naplójába írja: „A trianoni Magyarország ketrecébe bezárva él 9 millió magyar. Három oldalról a kisantant veszi körül, negyedik az Anschluss óta Németország. Ha a jövőben, amiben ma már senki nem kételkedik, békésen vagy vérrel visszakapjuk a magyar területeket, az magában véve csak annyit jelent,

hogy egy valamivel nagyobb ketrecben valamivel több magyar fog élni. A Ruténföld ellenben azt jelenti, hogy a kisantant gyűrűjét Románia és Csehország között megszakítottuk, s megvan a közös határunk Lengyelországgal. Nem is kérdés, hogy akkor is folytatnunk kell Németországgal addig folytatott baráti politikánkat, de az sem kérdés, hogy egészen más körülmények között, mint értékes ország folytathatjuk. A Róma–Berlin-tengely politikájának nem ellentéte, de nekünk megkönnyebbülés a Varsó–Budapest–Belgrád–Róma-i vonal.”²⁰

Kozma Miklós teljes pontossággal adta vissza a korabeli hivatalos magyar külpolitika törekvéseit és homokra épült reményeit. Kárpátalja megszerzésével – a vágyott, ezeresztendő határok mellett – nagyobb mozgásteret reméltek Berlinnel szemben. A legendák általában cáfolhatóak, ám eredménnyel (szinte) megcáfolhatatlanok. Így az a legenda is kipszűthetetlenül él, hogy Kárpátalja 1939 márciusában önálló magyar akció révén került volna vissza: valójában német jóváhagyással történhetett meg az (átmeneti) fellelegzés. Párizs és London viszonylag kedvezően fogadta a hírt, hiszen mégsem Hitler birodalma hízott látványosan még nagyobbra.²¹

Az elgondolt Varsó–Budapest–Belgrád–Róma-vonal, tehát az ún. horizontális tengely nem szerveződött hatalompolitikai erővé, s így – a csalfa reményekkel szemben – természetesen alkalmatlan volt a tengelytől való megkönnyebbülésre.²²

Teleki Pál és köre a Romániával szembeni revíziót – annak minden kockázatát is a német variánsnál kisebbnek tartva – önálló katonai akcióval akarta sikerre vinni. Ekkortájt Hitler már eldöntötte a Szovjetunió következő esztendei megtámadását. A háború sikeres kimenetelének egyik elemi feltétele az volt, hogy a Balkánon nyugalom legyen. Tehát a magyar–román viszály fegyveres formát nem ölthetett. Joszif Visszarionovics Sztálin is készült az összecsapásra,²³ ezért a Baltikum bekebelezése után ultimátumban követelte vissza Besszarábiát. Erős fenyegetettségében a román vezetés engedett, s egyben német orientációra váltott; Erdélyt illetően maga kérte a döntőbíráskodást. A Teleki-kormány – mivel a németek által álságosan előírt magyar–román tárgyalások kudarcba fulladtak²⁴ – kellenlenül, de belement a német (formálisan német–olasz) verdikt elfogadásába.

Ésszerűen mérlegelve nem lett volna szabad megtennie. Hiszen ebben a pillanatban a két háború közötti magyar politika számára mindig mértékadó brit birodalom már élet-halál küzdelmét vívta a nemzetiszocialista birodalommal. Egy ilyen döntés elfogadását csak a szokásos csodavárások keretében lehetett remélni. Ám ha már 1940 tavaszán a Romániával való fegyveres leszámolásra való elkövettséget sem lehetett józan ésszel megérteni, akkor a magyar fél számára reálisan feltételezhetően kedvező német–olasz döntés elől még kevésbé volt kiút.

Még kruciálisabb volt a helyzet az 1941. március 27-én s az azt követő napokban. Világos volt, hogy a belgrádi németellenes fordulatot Hitler nem hagyhatja megtorlatlanul. Forgatókönyve a Kielben előadottat másolta: tehát magyar részvétel esetén Magyarországé lesz az 1918 előtt birtokolt terület. A különbség ellenben minden formai azonosságot felülírt. A német–brit háború keretében szeptembertől a Luftwaffe már agyonbombázta Londont. És mégis még Teleki is megértést remélt. Mert kilátástalan helyzetekben még a legnagyobbak is beletévedhetnek a kívánság-gondolkodás csapdájába. A történelem ekkor úgy vetette fel a kérdést: magyar vagy német uralom alá kerül a Délvidék félmillió magyar-sága. A honi vezetésnek s közvéleménynek több mint elegendő ismerete volt a hazai németészen belüli, a Birodalomból hatékonyan támogatott erős disszimilációs folyamatokról. Barcza György nevezetes április 2-i távirata²⁵ valóságfede-

zetét Bárdossy László külügyminiszter csak a követtel szembeni ellenszenve okán kérdőjelezhette meg. Teleki Pál pedig „csupán”²⁶ azt a kiutat látta, hogy öngyilkosságával óvja nemzetét zsákutcába torkollott politikája folytatásától.

Tette nem váltott, nem válhatott ki fordulatot. Az új miniszterelnök, Bárdossy László ugyan megvárta a „független” horvát állam április 11-én történt kikiáltását, s a magyar csapatok csak ennek utána vonultak be a Délvidékre. Teleki Pál tragikus halála Londonban csupán annyi változást hozott, hogy a brit hadüzenet időpontja december elejére tolódott.²⁷

Ezek után tegyük fel a kérdést: mi az igazság abban, hogy Magyarország „hatalmi és területi gyarapodását saját alkalmatlanságával a Danaidák ajándékává változtatta” volna? Vessenmayernek – ismételjük – több mint igaza volt abban, hogy a volt magyar impérium nagy területei – közel annyi, mint amennyi maga a trianoni ország! – döntően Németország ereje, akarata révén kerültek ismét magyar joghatóság alá. Am alkalmatlanság helyett erőtlenséget indokolt emlegetni: az országnak valóban nem volt képessége arra, hogy erejéből területeket szerezzen vissza. Viszont alkalmas volt, hogy magát roncsból országgá szervezze. Bethlen István szerepe ebben kiemelkedő, ám a magyar nép ereje, szívóssága, élni akarása, a magyar társadalom megújulásra való képessége nélkül az ő egyéni erőfeszítése bizonyosan kevés lett volna. A magyar diplomácia pedig képes volt arra, hogy az országnak a korabeli Európába való elengedhetetlen beilleszkedését hatékonyan segítse. Tagjai sokat tettek az elkerülhetetlenül fontos kölcsönfelvétel körüli kisantant cselvetések ellen.²⁸ A magyar diplomácia a bledi *ideiglenes*²⁹ megállapodással – láttuk – érdemben segítette a kormányzót, hogy nemet mondjon az életveszélyes ajánlatra.

Telitalálat a területi nyereségeknek a Danaidák ajándékához történt hasonlítása. „Csak” éppen ellenkező okból lett elátkozott ajándék. Mivel manapság nem csupán a közvélemény egyes részei nem látnak tisztán (sőt – ismét³⁰ – mind átszellemültebben ringatóznak az érzelmek délibábos hullámain), hanem már a szakma széleit is nyaldossák ezek a hullámok, ezért különösen fontos itt a világos beszéd.

Mivel a követ előterjesztésének az volt a veleje, hogy meg kell szállni az országot, a görög monda felidézésével is hatni akart feletteseire, javaslatá közeli elbírálóira. Magyarország nem becsülte meg a kapott hatalmas területi ajándékát. A végső győzelemig való konok kitaratás helyett ki akar válni a háborúból. Ezért megszállással kell büntetni – sugallja. És bár 1944. március 19-én bekövetkezik a megszállás, hosszabb távon az 1947-es párizsi békeszerződés a nagyobb csapás. Bár megvoltak a tervek egy méltányosabb békére, Moszkva akarata győzött.³¹ Végtelenül kiábrándítóan nem csupán a trianoni határok mögé szorítják vissza a magyar államot és lakóit, hanem a Pozsony/Bratislava alatti három faluval együtt igen jelentős területeket is lemetélnék az ismét csonka országról.

Az 1938–1941 közötti területi változások kapcsán (szokásos, de) balga dolog felemlgetni, hogy mindezért mily nagy árat fizettünk a németeknek. Ez az ár – ha a területek megmaradhatnak – egyáltalán nem lett volna aránytalanul nagy.

A nagyobb csapást a kilencszázezer halott és a nemzeti vagyon 40%-ának elpusztulása jelentette. És tetézte mindezt a szlovák főváros alatti három falu jelentős külterületekkel együtt történt elcsatolása.

A mérleget természetesen igen erőteljesen javítja, hogy nem csupán megszállóitól, hanem a végzetbe kormányzó vezetőitől is megszabadult az ország.

„Állam volt ez még? Magyar állam? És társadalom? Magyar társadalom? – kérdi nevezetes, sokak által persze megköpködött könyvében Szekfű Gyula.

„Egyik sem volt az többé, az állam szétesett, a társadalom szétrohadt” – adja meg a választ.

„Egy vonalnak, hosszú történeti vonalnak, vége szakadt, dicstelenül, szégyenletesen, vagy ha jobban tetszik, groteszkül véres tragikomédiában.

Egyetlen mentség maradt: a forradalom.”³²

Csakhogy e forradalmat – melynek még a megtörténtét is szokásos eltagadni – az első pillanattól külső erő, a kommunista Moszkva deformálta. Ismerjük az eredményt. Hamarosan terrorrendszerbe torkolló egypárti diktatúra, majd 1956 s annak két héten belüli elfojtása. Nyomában megint kemény megtorlás, aztán lassú felívelés.

Most itt vagyunk egy olyan rendszerváltás után közel harminc esztendővel, amelyet annak idején a társadalom túlnyomó hányada igenelt, ám amelynek eredményéből az akkori igenlők kiábrándultak. Pedig lenne mit megbecsülni. Az országban béke és rend honol, az emberi élet biztonságban van. A határok átjárhatóak, a tőke szabadon áramlik. Nagy-nagy érték. A szellemi életben hideg polgárháború zajlik, az egyik igen fontos terep ehhez éppen a múlt. A nézetek szabadon ütközhetnek, ami szintén óriási érték. Ám ezzel a nagy értékkel sokan messze nem sáfarkodnak felelősen. A nézetek ugyan szabadon ütköznek, ám az ütközések a kormányzó, ahhoz húzó erőknek ugyancsak kedvező politikai erőterben zajlanak. Mindebből következően az antikorszakos gondolkodásnak³³ semmivel sem kisebb a felhajtóereje, mint az „átkosban” volt. Igaz, az előjelek felcserélődtek.

Mindennek pedig sok köze van a Veessenmayer jelentésében olvasható igazságokhoz, féligazsághoz, esetenkénti valótlanságokhoz.

Tartalmán túlmenően a jelentés azért kulcsfontosságú, mert az abban megfogalmazott recept jelentős mértékben a megszállás forгатókönyve lesz, az előterjesztő maga pedig a megszállás napjától Magyarország helytartója.

1943 végén, 1944 elején Hitlernek alig volt Magyarország megszállására más-honnan elvonható hadereje. Ezért lesz döntő jelentősége Veessenmayer azon javaslatának, hogy a kormányzó a helyén maradjon. Jelentése így súlyosan ellentmondásossá válik. Egyfelől tele van a magyarságot sértő féligazságokkal, sőt valótlanságokkal. Például szerinte „Magyarország egész tragikumát” „a legkedveltebb magyar dal, a Kossuth-nóta” is mutatja. Hiszen „utolsó szakasza így hangzik: »Ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni«.”³⁴ Bár kifigurázza a magyar passzív ellenállást, ám a kormányzónak szánt kulcsszereppel egy újabb hasonló helyzetet akar elkerülni. Ezért kell, hogy Horthy nevezze ki az új miniszterelnököt. Természetesen a németek szája íze szerint.³⁵

Minden így történt. Az országban sokkal több magyar, mint bejövő német katonára volt. Csak éppen a laktanyákban békésen aludtak.

Így nézett ki a Veessenmayer állította „szabotázs-központ”.³⁶

Valóban?

Természetesen nem. Veessenmayer a zsidóságnak a magyar társadalomban betöltött szerepe okán mondja azt, hogy amikor a nemzetiszocialista Németország „ma a létéért küzd”, akkor elképzelhetetlen, hogy „tartósan megengedhetné magának azt a fényűzést, hogy érintetlenül hagyjon ilyen szabotázs-központot”.³⁷

Nézzük meg a témában nyújtott elbeszélését.

„A zsidó az első számú ellenség. Az 1,1 milliós zsidó³⁸ az ország ugyanolyan számú szabotőrjét is jelenti, és legalább ugyanannyi, ha nem kétszer annyi azoknak a magyaroknak a száma, akik a zsidók csatlósaiként a szabotázsra és kémkedésre irányuló nagyszabású tervek megvalósításában segítőitársaik és külső

álcázóik. Egy példa: teljesen helytálló, hogy a legtöbb német-magyar tárgyalás külsőleg az elképzelhető legkellemesebb módon zajlik le, úgyhogy egy német tárgyalásvezető a szokásos asztali felköszöntő keretében kijelentette, olyan szellemben folytak a tárgyalások, amely gyakran eltörölte a tárgyalófelek közti határt. Attól tartok, hogy itt összetévesztették a külső formát a tartalommal, a türelmes papírt a durva gyakorlattal. Mert ez esetben a klíringen keresztül más hang érződik. Senki sem hisz a klíring szentségében. A Nemzeti Bankon keresztül a klíring a rendszerkormányzat keretében tisztára politikum. Védelmi eszköz, amellyel harcolnak, vagy helyesebben mondva szabotálnak. Ezt minden gyakorlati ember tanúsíthatja, és tanúsítania is kell. A gazdaságnak hasznosnak kell lennie, és legkevésbé sem követheti az élethalálharc idején saját törvényszerűségét, még Magyarországon sem, amely hivatalosan még mindig szövetséges a birodalomnak.

Csodálatos, hogy milyen jól működik a zsidók hírszolgálat. 24 órán belül mindenről értesülnek, nem utolsósorban a birodalom legintimebb eseményeiről. Nyilván kitűnően működő titkos adóállomások vannak Magyarországon üzemben. És hogy az aktív kémkedés se járjon rosszabbul, bizonyítja az az eset, amelynek véletlenül jöttem nyomára. Szigetvár magyar falu közelében a zsidó atyafiságú Andrassy Mihály grófnál – nyilván a felsőbb magyar hatóság tudtával – tizenhat, részben a birodalomból elmenekült angol tiszt tartózkodik, akik ott élénk tevékenységet fejtenek ki.”³⁹

Nos, a hosszú idézet is alátámasztja, hogy Veesenmayer azt tartotta: önmagában az ország megszállásával még messze nem számolták fel a „szabotázsközpontot”. Ahhoz könyörtelenül zsidótlanítani kell az országot.⁴⁰ Amit a Kállay-kormánytól Berlin már 1942 végén hasztalanul követelt.

Ezért aligha kétséges, hogy a magyarországi zsidóság pusztulásában bizony nem Adolf Eichmann, hanem a helytartó⁴¹ Edmund Veesenmayer a főszereplő. Aki agyoncítált 1944. július 11-i táviratában érezhető elégedettséggel táviratozza a Külügyminisztériumnak: „Zsidók koncentrációja és elszállítása az V. zónában, a Budapest-külvárosi akciót is beleértve, terv szerint július 9-én 55 741 zsidóval lezárult. I-V. és külvárosi akció összeredménye immár 437 402.”⁴² Eichmann végül majd hasztalanul menekül el a számonkérés elől. Hosszú bujkálása után Argentínában 1960-ban a Moszad ügynökei elfogják, Jeruzsálemben monstre-perben elítélik, s 1962-ben kivégzik.

Veesenmayer előtt ellenben – mint előjában elmondtuk – már 1951-ben megnyílnak a börtön kapui. Vajon helyesen tették-e a második világháború győztesei – jó ideje vitatják –, hogy magukra vállalták a háborús bűnösök elítélését? Másként szólva mentesítették Németországot az alól a kötelezettség alól, hogy maga ítélkezze a bűnösök felett. Ha úgy tetszik, elvették a jogot Németországtól, hogy ezt megtegye. Így aztán a múlttal való német szembenézés más fórumokon, más eszközökkel történt meg. Bizonyosan megtörtént, amint azt az 1945 utáni német történelem tanúsítja. Am annyira mégsem történt meg, hogy a volt szövetségesek – köztük Magyarország – fölé makulátlan mintaként magasodjék.⁴³

Az a vád, hogy a magyar közvélemény – gyakran lehet hallani – nem nézett volna szembe, nem számolt volna le a múltjával, minden eresztékében aligha állja meg a helyét. Hiszen már a népbírósági perek is bizonyosan a szembenézés fórumai voltak. Igaz, ehhez az 1945. januári moszkvai fegyverszüneti megállapodás előírásai is hozzásegítették az országot. Ilyen per nyomán végezték ki –

többek között – Sztójay Dömét is. Aki bábuként tette, amit tett. Veesenmayer ellenben nem bábuként, hanem főszereplőként cselekedett. És amikor 1951-ben ugyancsak korán szabadlábra került, akkor a múlttal állítólag oly makulátlanul leszámoló Német Szövetségi Köztársaságban fel sem merült, hogy saját kezdeményezésre maga emeljen vádat ellene. Mint ahogy – amint az német kutatók munkája bizonyítja⁴⁴ – a német társadalom náciitlanítása sem történt meg a maga egészében.

Amikor a magyar népbírószági perek is zajlottak, akkor még közvetlen közelben volt minden megtörtént szörnyűség. A jogos vádak számos ízben messze nem elfogulatlanul fogalmazódtak meg. És ahogy történni szokott, az idő múlásával a hangsúlyok az elkövetett bűnökről a perek hibáira, aránytévesztéseire helyeződtek.

Mindent összefoglalva: Veesenmayer jelentése harci eszköznek készült. A már a pusztulás kapujában lévő birodalom elszánt hívének annak érdekében készített műve, hogy a bukást a magyar tartalékok maximális kiaknázásával (is) elodázzák. Az általa rajzolt magyarság(torz)kép – reális, valamelyest igaz vonásaival együtt – a magyarság ellenfeleinek/ellenségeinek gyakran citált kedves olvasmánya vagy inkább csak beszédtemája. (Amit már akkor is dicsértek, amikor szövetségserűen még nem is ismerték. Lelkük rajta.) Esterházy Péter belülről született bírálatait kellene/lehetne inkább megszívlelni. Ám még azt sem könnyű egy olyan világban, ahol a múlt harci fegyver saját, de – pártállásban, világnézetben – a másik térfélen álló, nemritkán a külföld által segített/befektetett polgártársaink ledúlására.

■ JEGYZETEK

1. A *Wilhelmstrasse és Magyarország*. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkowszky Loránt, Juhász Gyula. Kossuth, Bp., 1968. (A továbbiakban: Wilhelmstrasse) 561. sz. irat és annak négy melléklete. 743–755.
2. Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat*. Bp., 2013. 241.
3. A német iratokat a győztesek hadiszákmányként vitték fővárosaikba: Londonba, Washingtonba, kisebb részben Moszkvába. Azokat a német háborús bűnösök nürnbergi perében hasznosították, majd abból angol nyelven dokumentumsorozatot publikáltak. A később német nyelven, immáron német földön kiadott sorozat ennek a fordítása.
4. Viselt dolgai miatt a háború utáni bírósági ítélet – ha azonos mércével mérnek – kötéllal pecsételi meg életét. Ő ellenben 1949-ben a nürnbergi per ún. Wilhelmstrasse perében 20 év börtönre ítéltetett; 1951-ben (!) pedig már szabadlábra helyezték.
5. Wilhelmstrasse 555. sz. (Hencke Ribbentropnak 1943. szeptember 17-én.)
6. Uo. 561. sz. 743.
7. John Toland: *Adolf Hitler*. Gustav Lübke Verlag, Bergisch Gladbach, 1977. 959–960.
8. Az 1968-as kötetben itt Ránki György tollából – név nélkül – (ld. erre Wilhelmstrasse 42.) az alábbi jegyzet olvasható: „Az első bécsi döntés előzményeire utal, amikor a müncheni egyezmény megkötése előtt a magyar kormány nem vállalta azt a német követelést, hogy Chamberlain és Daladier Hitlerrel folytatott tárgyalásai idején katonai támadást indítson Csehszlovákia ellen. A magyar kormány csak diplomáciai nyomást volt hajlandó gyakorolni a csehszlovák kormányra, és irreguláris szabadcsapatokat dobott át csehszlovák területre. [...]”
9. Wilhelmstrasse 743.
10. *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth, Bp., 1962. 30. sz.
11. Johann Gottlieb Herder német nyelvűtudós filozófus nézete szerint (mint a Kárpát-medencében hajdan élt számos etnikumnak) a magyarságnak is a sorsa a teljes pusztulás lehet.
12. Uo. 32. sz. (159. és 167.)
13. Akkor „csak” ennyi látszott a német tervekből. Valójában – mint elbeszélésünk fő vonala jelzi – egész Csehszlovákia léte volt a tét.
14. Ezért tartjuk úgy, hogy e bravúr volt az 1918–1945 közötti magyar külpolitika csúcsteljesítménye.
15. Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Európa-História, Bp., 1990. 212.
16. Jörg K. Hoensch: *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei*. Tübingen, 1967. 80.
17. Wilhelmstrasse 142. sz.
18. „Ha a magyarok annak idején benne lettek volna a dologban, akkor ő a szemébe nevetethetett volna Chamberlainnek.” – Wilhelmstrasse 176. sz.
19. Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris, Bp., 2002. 114–116.

20. A nevezetes naplóbejegyzést először idézi Ádám Magda: *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Akadémiai, Bp., 1968. 327.
21. Ld. részletesebben Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Kossuth, Bp., 1988. 199–214.
22. Ld. erre részletesebben jelen sorok szerzőjének *Hory András varsói évei* c. tanulmányát. In: *Uő: A relativizálás elfogadhatatlansága*. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Bp., 2016. 259–280.
23. Ennek nem mond ellent, hogy annak időpontja hihetetlenül váratlanul éri majd.
24. Berlinben tudták, hogy a magyar követelések és a román engedékenységek között szakadéknyi a távolság.
25. Ha bármilyen ürüggyel a magyar kormány a németek oldalára áll, akkor azt London hadüzenettel torolja meg.
26. Politikus annál aligha tehet többet, mint életét teszi a serpenyőbe igazságáért.
27. Az államférfiú Winston Churchill ekkor sem önként, hanem a háború fő terhével viselő Szovjetunió nyomására cselekedett így. Merthogy a történelem kegyetlen természete nem csupán a kicsiket, a nagyokat is sújtja.
28. Az volt a céljuk, hogy a kölcsön fejében a kisantantnak is legyen zálogjoga az ország felett.
29. Magyarország soha nem állapodott meg a kisantanttal. Bledben a kisantant külügyminiszterei tudomásul vették: a megállapodás akkor lesz végleges, ha előtte Budapest Prágával, Bukaresttel, Belgráddal kétoldalú megállapodásokat köt a magyar kisebbség védelmére. Ezen tény súlyának lememéséhez tudni kell, hogy a kisantant soha nem tűrte egyes államainak Magyarországgal történő politikai különmegállapodásait. 1926-ban a kormányzó nevezetes mohácsi beszéde után jelentős mértékben azért nem lett magyar–jugoszláv egyezmény, mert Belgrád azonnal elkezdett Prága és Bukarest előtt mosakodni. A magyar diplomácia pedig élt a Rómából jött ajánlattal, s 1927. április elején megszületett a magyar–olasz un. örökbarátsági szerződés.
30. Nagyjából úgy, mint a két háború között. Ám arra akkor magyarzatot adott a közvetlen tegnap. Az a tény, hogy néhány éve még együtt volt a történelmi ország. 1945 után évtizedekre a közvélemény zöme tudomásul vette a fájdalmas valóságot. Ez a realizmus fogyatkozik mostanság.
31. Abból a reális megfontolásból döntöttek Moszkvában így, hogy az egymással viszálykodó szomszédok nem fognak majd ellenük összefogni.
32. Szekfű Gyula: *Forradalom után*. Gondolat, Bp., 1983. 74–75.
33. Ezen a megelőző rendszer/korszak valóságának – döntően legitimációs célokat szolgáló – befektetése, leminősítése értendő.
34. Wilhelmstrasse 744.
35. A németeknek Imrédy Béla volt a favoritjuk, s vele szemben a kormányzó valóban engesztelhetetlen maradt. A Sztójay Döme személyében kialakult kompromisszum sajnos megint megmutatta a kormányzó politikai talentumának vastok korlátait. Sztójayban Horthy Miklós továbbra is a katonát látta, a katonákról pedig – alaposan tévedve – minden rossz tapasztalatát felelde azt gondolta, hogy neki fog majd engedelmeskedni. Miközben nyolcesztendő berlini követi működése alapján biztosan lehetett volna tudni, hogy a németek bábja lesz. Az lett.
36. Wilhelmstrasse 745.
37. Uo.
38. Erős túlzás. A megnagyobbodott országban mintegy 800 ezren voltak.
39. Wilhelmstrasse 745.
40. A Balkánon is amit lehetett, megtett az ottani zsidóság ellen.
41. Március 19-e után teljhatalmú birodalmi megbízottként érkezik vissza az országba. Jungerth-Arnóthy Mihály a külügyminiszter állandó helyetteseként szívós munkával elérte, hogy a helytartó akkreditáltassék. Így lesz majd „követ és teljhatalmú birodalmi megbízott”. A flastrom azonban semmit sem változtatott azon a tényen, hogy a megszállt ország élén valójában nem Horthy Miklós, hanem Edmund Veese Mayer állt.
42. Wilhelmstrasse 697. sz. 881.
43. Még épületesebb Albert Speer esete. Őt viselt dolgai alapján – ha Nürnbergben egy mércével mérnek – felakasztják. A szovjet bírák erre voksoltak, de leszavaztattak. Speer ügyes taktikával védekezett. A táborokban rabszolgaként dolgoztatott rabokat a tárgyaláson többszörösen megkönnyezte, ám azt, hogy tudott volna a megsemmisítő táborokról, kerekén letagadta. 20 esztendő börtönt kapott. Kiszabadulása után emlékirataival, nyilatkozataival óriási vagyont keresett. Könyvei, nyilatkozatai elsőprő sikerének titka aligha titok. Ha Hitler designált utóda nem tudott semmit a nemzetiszocialista rendszer legszörnyűbb bűneiről, ergo felelősség sem terheli érte, akkor világos, hogy egy egyszerű német állampolgárnak az égvilágon semmi felelőssége nem lehet. Amikor 1966-ban Speer előtt Berlin-Spandau-ban megnyíltak a kapuk, maga Willy Brandt, a Szociáldemokrata Párt elnöke küldött virágkoszorút neki. 70. születésnapján pedig személyes írásban Helmut Kohl gratulált Speernek. Magnus Brechtken, a müncheni Institut für Zeitgeschichte helyettes igazgatója idén a Siedler Verlag-nál megjelent *Albert Speer. Eine deutsche Karriere* címmel kiadott 912 oldalas könyvében mondja el a tényeket. Azok keretében az olyan piacvezető történészek Speert mentegető hamisításait, mint az oxfordi Hugh Trevor-Roper vagy Joachim C. Fest. (Fest újságíróból lett történész, s messze nem mellesleg a nagy tekintélyű *Frankfurter Allgemeine Zeitung*nak volt sokáig a kiadója.) Vö: Klaus Wiegrefe: „Ignorant”. Der Spiegel 2017. május 27.
44. *Hitlers Eliten nach 1945*. Herausgegeben von Norbert Frei in Zusammenarbeit mit Tobias Freimüller, Marc von Miquel, Tim Schanetzky, Jens Scholten, Mathias Weiß. 5. kadás DTV, München, 2012. (Első kiadás: Campus Verlag, Frankfurt am Main, 2001.)